

Матіїв М. Д.

СЛОВНИК ГОВІРОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ БОЙКІВЩИНИ

К.; Сімферополь : Ната, 2013.— 602 с.

Ґрунтовне вивчення живої народної мови в усьому її розмаїтті неможливе без надійних діалектних словників, укладених на основі експедиційних говіркових записів. З різних причин українська діалектна лексикографія, на жаль, надто повільно поповнюється новими здобутками, відстаючи від сусідніх слов'янських країн. Якщо брати лексикони масивів народної мови південно-західного наріччя української мови, що побачили світ протягом останніх десятиліть, можна назвати такі, найбільші за обсягом поданого мовного матеріалу, як: «Словник бойківських говірок» у 2 частинах М. Онишкевича (К., 1984; 17 тис. слів), «Гуцульські говірки: Короткий словник» (відп. ред. Я. Закревська; Л., 1997; близько 7 тис. слів), «Словник західнополіських говірок» у 2 томах Г. Аркушина (Луцьк, 2000; понад 13 тис. слів), «Słownik huculski» Я. Янова (упоряд. Я. Рігер; Краків, 2001; бл. 9 тис.), «Короткий словник лемківських говірок» П. Пиртея (з окремими матеріалами Л. Олесевича та М. Пенгрина; упоряд. Є. Турчин; Івано-Франківськ, 2004; кількість слів не подано — очевидно, бл. 8,5 тис.), «Словник буковинських говірок» (за заг. ред. Н. Гуйванюк; Чернівці, 2005; 11 816 слів), «Матеріали до словника гуцульських говірок : Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області» Ю. Піпаша і Б. Галаса (Ужгород, 2005; кількість реєстрових одиниць не зазначено — очевидно, бл. 5,5 тис.), «Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району» І. Сабадоша (Ужгород, 2008; понад 15,9 тис.), «Скарби гуцульського говору: Березови» М. Негрича (відп. ред. Н. Хобзей; Л., 2008; бл. 7 тис.), «Наддністрянський регіональний словник» Г. Шила (відп. ред. Л. Полюга і Н. Хобзей; Л.— Нью-Йорк, 2008; бл. 10 тис.), «Словник села Тилич на Лемківщині» Є. Турчин (Л., 2011; понад 6,5 тис.), «Лемківський словник» І. Дуди (Тернопіль, 2011; бл. 26 тис.), а також словники діалектної фразеології: «Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини» Н. Вархол і А. Івченка (Пряшів, 1990), «Фразеологічний словник говірок Житомирщини» Г. Доброльожі (Житомир, 2010), «Фразеологічний словник лемківських говірок» Г. Ступінської і Я. Битків-

ської (Тернопіль, 2013). На жаль, М. Онишкевичу, П. Пиртею, Г. Шилові, Я. Янову не судилося за життя побачити свої словники у видрукованому вигляді.

Важливим надбанням української діалектографії є також картотеки до словників українських закарпатських говірок І. Панькевича та В. Гнатюка (зберігається в Празі) і М. Грицака (бл. 200 тис. слів; зберігається в Інституті української мови, Київ). На жаль, такі великі надбання (хоча й остаточно не викінчені, але і в такому вигляді дуже потрібні науковцям та широкому загалові читачів) чекають свого виходу надто довго. Українці досі не ознайомлені з такою титанічною працею, як рукописний українсько-російський «Словарь малорусского наречия» у 18 томах М. Руберовського (понад 100 тис. слів; зберігається в Бібліотеці Російської академії наук, Санкт-Петербург). Таких невтішних фактів можна навести й більше.

Матеріалом для рецензованого словника М. Матієва, який має диференційний характер, були села Львівщини, що представляють центральну (30 сіл) та західну (2 села) Бойківщину. Словник базується на великому фактичному матеріалі, зібраному автором особисто усним опитуванням трьох поколінь місцевих мешканців безпосередньо на місцях їхнього постійного проживання. Чимало слів та прикладів до них увійшло до словника завдяки спілкуванню укладача з рідними та односельцями.

Видання містить 6450 слів та 1768 стійких зворотів, а також зразків усної народної творчості. «Із них, — зауважує автор, — 7411 немає в “Словнику бойківського говору: А — копана-ЛБ” Ю. Кміта, надрукованому в 3–11 номерах “Літопису Бойківщини”, та в “Словнику бойківських говірок” М. Й. Онишкевича. Загальна цифра (8218) включає 199 слів із виявленою розширеною багатозначною семантикою».

Словнику передуює «Передмова», де, зокрема, викладено основні фонетичні та граматичні особливості бойківських говірок, що, безперечно, поглиблює наше уявлення про цей говір української мови. У «Передмові» висвітлено також спроби дослідників з'ясувати походження назви *бойки*. Читач докладно знайомиться з

принципами побудови словника завдяки такому його розділу, як «Побудова словника і словникової статті».

Будь-яка велика праця неможлива, звичайно, без аналізу та врахування доробку попередників. Автор рецензованого видання кожне записане слово (значення) звиряв за «Словником бойківських говірок» М. Онишкевича. До згаданих 199 слів з виявленою автором розширеною багатозначною семантикою після двох скісних рисок подається посилання СБГ [«Словник бойківських говірок»], наприклад: «**ДУЧКА**... 1) Галіявина в лісі... 2) *заст.* Отвір у верхньому жорновому камені для засипання зерна... // СБГ: тільки в 2-му знач.; **КЛНТИТИ**... 1) Ремонтувати старе знаряддя... // СБГ. 2) Бідувати, мучитися... 3) Збирати матеріали чи кошти, економлячи на всьому...». Посилання на словник М. Онишкевича подано також до 805 слів (значень), які «не відрізняються від зареєстрованих у “Словнику бойківських говірок”»: «**КЛАННЯ** [клан'а]... Великий стіжок снопів у полі... // СБГ».

У семантизації реєстрових слів М. Матіїв прагнув до якомога повнішого й докладнішого висвітлення їх значень, зі всіма їхніми відтінками, що йому загалом удалося. Наприклад: «**БЛЯХА**... 1) Листове залізо... 2) Бідон невеликої місткості... 3) Покрівля з дахового заліза... 4) Пряжка або значок, зроблені з металу... 5) Деко, лист... 6) *вставн. сл., рідк.* Уживається як *лайл.* слово...; **ЗОЗУЛЬКА**... *змени.-пестл.* до *зозуля*. 1) Перелітний птах зі світло-чи бурувато-сірим оперенням...» (до цього заважає, що в 11-томному «Словнику української мови» слово *зозуля* тлумачиться не зовсім коректно — як «птах-самка», хоча насправді воно позначає як самця, так і самицю; цікаво, що звуки «ку-ку, ку-ку» видає саме самець). Це саме можна сказати і про слово **ЦАПІНА**, що в академічному тлумачному словнику (**цапіна**) неточно подається як «тичка із залізним гаком; багор». У рецензованому словнику знаходимо вичерпну інформацію щодо значення цього слова: «**ЦАПІНА**... 1) Знаряддя для переміщення колод, що являє собою насаджений на довгий держак кований у вигляді подовженої товстої пластини стрижень із загнутим загостреним кінцем з одного боку (форма дзьоба) та обухом — з другого...».

Багатозначні слова внесено до реєстру тільки тоді, коли серед усіх значень хоч одне відрізняється від літературного.

Знайомлячись зі словником, бачимо, що автор послідовно подає лексичну й граматичну характеристику до кожного реєстрового слова. Якщо сумніву семантику слова не вдалося повторно уточнити, укладач су-

млінно коментує такі випадки, наприклад: «**МАВДЬ** [маўд'], -я, ч., *заст.* Дрібний дощ; мряка (інформацію записано 26 років тому від старожила, а тепер підтвердження не вдалося знайти; *див.* ще приклад до статті **ЛУЧНИЦІ**. — М. М.). *Лісоруби ждали мавдя тогді, коли треба ббло ризувати древо.* 16; **ЛУЧНИЦІ** [лучниц'і], -ів, мн., ліс., *заст.* 1) Звезені докупы колоды. *Ми збирали ліс у лучниці, а коли ішбе мавдь (див. мавдь. — М. М.), то лиш потірькували-сьме долі ризами.* 16...».

Добре, що в поданих ілюстраціях уживання слова або лексикалізованого словосполучення в ряді випадків розкривається його можливе утворення, наприклад: «**ЗОЗУЛЬКА**... ****Зозуліне сіно, зозульчине сіно**... Запашне сіно, висупене в червні на початку сінокоосу. *Зозуліне сіно рблят тогді, коли зозуля кує; його дабт тилітьом, бо оно зелене, найліпше*».

Подані в уривках зв'язного мовлення, коломийках, весільних обрядових піснях, прислів'ях, приказках, каламбурах і т. ін. незрозумілі слова відшукуюмо в словнику на їхньому алфавітному місці. Завдяки цим прикладам, які «ілюструють реєстрові слова без виправлення “неправильно” побудованих речень», читач непомітно опиняється в мовній стихії говірки, серед людей, крізь призму мовлення прислухається до способу ведення життя, умов праці й відпочинку, до гумору і смутку, словом, до правдивої історії народу. У словникових статтях розміщено відомості і про прикмети, обряди, звичаї та ін. Отже, рецензована праця — це зібрання не тільки лексичного, а й етнографічного матеріалів.

Характеризуючи лексикографічну техніку рецензованого видання, слід також відзначити, що М. Матіїв удосконалив свій словник введенням деяких нових лексикографічних параметрів. Крім прийнятих у вітчизняній лексикографії умовних скорочень та інших графічних знаків, до словника введено такі ідентифікатори: © — паремійні звороти (прислів'я, приказки, примовки і т. ін.) з повчальним, доброзичливим, жартівливим змістом; Ⓢ — лайливі, зневажливі, згрублілі та іронічні вислови; (©), (Ⓢ) — вітання, побажання добра, дотепи, нісенітниця, застереження, погрози, прокльони і т. ін., а також поєднання двох однакових іменників, з яких один має форму називного, а другий — орудного відмінка, вигуків сполучення слів, порівняльні та інші стійкі звороти.

Видання фактично містить ще одну реальність — словник стійких зворотів, який легко відшукати в добре продуманій структурі словника та словникової статті завдяки таким розділам, як «Показчик

фразеологізмів, термінологічних та інших лексикалізованих сполучень слів», «Показчик паремійних та інших стійких зворотів». У традиційному діалектному словникарстві такого впорядкування не знаходимо. Уперше бачимо в словнику й «Показчик слів, фразеологізмів, лексикалізованих словосполучень, що мають тотожні або майже тотожні значення, та фонетичних і морфологічних варіантів, до яких подано відповідні відсилання».

Завершується словник списком інформаторів, які уточнювали значення застарілих слів, із зазначенням року народження старожилів (найстаршому з них сьогодні було б 110 років) і їхнього місця проживання. Слів під ремаркою *заст.* у рецензованому словнику подано 490. Це переважно лексика ткачів та лісозаготівельників, яка могла б остаточно втратитися.

Уміщені карти на форзацах словника — «Карта говорів української мови», «Схематична карта Бойківщини» — інформують читача про місце бойківського говору серед інших на теренах України, а також про населені пункти Бойківщини.

Серед побажань до майбутнього, безпечно, дуже потрібного доповненого і виправленого перевидання рецензованого словника можна сказати, зокрема, що власні назви (74 одиниці) доцільніше було б, на нашу думку, винести за межу основного реєстру словника й подати їх в окремому додатку, а до слів під скороченням *рідк.* (рідковживане слово або словосполучення) навести паспортизацію. У словнику до бо-

танічної лексики послідовно подано латинські відповідники, у деяких випадках бажано було б подати їх і до зоологічної лексики. Якщо, наприклад, цілком однозначно зрозуміло, що це за тварина кріт — у статті «**КИРТІНА...** 1) Кріт. *Киртіна найбільше рббит шкбду горбду та пблю, якé кбсят...*», то в статті **ПОВХ...** Польова миша. *Повхі нарилі на сінкбсі, спбсу від них нимб...*» до цього загального пояснення («польова миша»), очевидно, не зайвим був би латинський термін, який визначив би конкретний вид цієї тварини.

Залишимо на розсуд читача сороміцькі коломийки (потрібні вони чи не потрібні серед майже півтисячі таких зразків усної народної творчості), наведені серед ілюстративного матеріалу в низці реєстрових статей: **БУГАЙ, ВІНЬ, ВОХОДОК, ГОРОД, ГРАТИ, ДРУЖБА, ИНСТРУМЕНТ, ИЗГОРІ, ЙОЙК, ЛУПНУТИСЯ, МАЛИНА¹, ОРАНИЦЯ, ПИЧКА, ПОЛОНИНА, ПУЦЬКА, ПУЦЮРИНА, РИНКА, РОСКРІЛЮВАТИ, ШАНДАР.**

Опублікований «Словник говірок центральної Бойківщини» Миколи Матііва — це важливе й надійне джерело мовних даних для мовознавців, етнографів, фольклористів, істориків та всіх тих, хто цікавиться минулим і сучасним української мови в усьому її говірковому розмаїтті. Це видання приваблює також своєю лексикографічною культурою, поліграфічною якістю.

О. ТАРАНЕНКО